

BRANIMIR JANKOVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

Okrugli stol »Historijska znanost prije i poslije postmoderne«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 20. studeni 2009.

U punoj velikoj dvorani nove knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu održan je u organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, časopisa *Historijski zbornik* i izdavačke kuće Srednja Europa okrugli stol o intrigantnoj temi, polemičkom susretu historije i postmodernizma. Organizatori su za povod raspravi izabrali objavljivanje prijevoda dviju teorijskih knjiga, Marca Blocha, *Apologija historije ili zanat povjesničara* (Zagreb 2008) i Keitha Jenkinsa, *Promišljanje historije* (Zagreb 2008) te članka Mirjane Gross, Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti (*Historijski zbornik*, god. LXII, br. 1/2009, str. 165-194). U tekstu u kojem se poziva na okrugli stol navedeno je kako se »posljednjih dvadesetak godina hrvatska historiografija vidno pluralizirala«, ali da je »broj profesionalnih povjesničara koji se sustavno bave spoznajnim mogućnostima, teorijskim i metodskim kontroverzama u suvremenoj historiografiji vrlo malen«. Tekst najave ističe važnost »hrvatskog prijevoda jednoga od najvažnijih djela teorijske i praktične (auto)refleksije u 20. stoljeću inovacijski prijelomne tradicije časopisa *Annales*« njihovog ponajvažnijeg predstavnika Marca Blocha te jedne od najreprezentativnijih knjiga postmoderne kritike historije kao discipline Keitha Jenkinsa, čije su teze bile predmetom kritike u spomenutom članku M. Gross, »osobno neupitno najzaslužnije za utemeljenje sustavne i svjetski otvorene kulture inovativnih pristupa temeljnim pitanjima teorija i metoda u hrvatskoj historiografiji«.

Hrvatskoj historiografiji nisu, pored solidno recipirane analističke tradicije, nepoznati ni predstavnici postmoderne kritike historije, odnosno primjene nekih njezinih postavki. O tome su neke hrvatske povjesničarke i povjesničari već pisali, što ću spomenuti nešto kasnije, međutim nismo imali prilike o tome raspravljati u formi okruglog stola, što ovu raspravu svakako čini značajnom i potrebnom, čemu, među ostalim, svjedoči i spomenuti odaziv kao i angažirano sudjelovanje prisutnih.

Skup su moderirali Damir Agičić i Drago Roksandić, a petnaestominutna priopćenja izložili su Mladen Ančić, Zrinka Blažević, Zdenka Janeković-Römer i Drago Roksandić, koji su sudjelovali i u kasnijoj raspravi u kojoj su se mogli javljati i svi zainteresirani.

Uvodno je Damir Agičić pozdravio okupljene, naveo spomenute povode organiziranju okruglog stola i opravdao nedolazak Mirjane Gross i Miroslava Bertoše, koji su bili spriječeni pridonijeti raspravi.

Mladen Ančić, profesor Sveučilišta u Zadru, napomenuo je da nije do 2009. kao sveučilišni nastavnik predavao predmete vezane uz teoriju historije već je interes prema tim temama oblikovao tijekom vlastite istraživačke prakse. Prvenstveno je tu izdvojio jedan problem, naime, opasku da hrvatska historiografska tradicija počiva na pretpostavci koherentne slike prošlosti, što ona nikako nije. Govoreći o postmodernizmu, koji drži diskurzivnim sklopom različitih ideja, istaknuo je njegovu nerazumljivost, pri čemu se poslužio citatima američkog antropologa Marshalla Sahlinsa, *Waiting for Foucault, Still* (1993). Ančić smatra da je kontakt postmodernizma i historije doprinio korisnoj upotrebi nekih pojmova, npr. diskursa i dr., ali da se pitanje historijske znanosti i postmodernizma ipak razdvajaju.

Zrinka Blažević, predavačica kolegija »Suvremena historiografija – teorije i metode« na studiju povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i autorica teorijskih članaka o navedenim temama, istaknula je, naprotiv, da historijska znanost i postmodernizam nisu nespojivi, što je pokušala pokazati u svom istraživačkom radu. Navela je da je sklonija upotrebi pojma »poststrukturalizam« za pripadajuće teorijske pristupe, dok pojam »postmodernizam« više koristi za oznaku epohe. Poticaje poststrukturalizma vidi u propitivanju epistemoloških pretpostavki historije, njezine diskurzivne prakse, ukazivanja na narativnost izvora, upozorenju da izvori nisu puko zrcalo povijesne zbilje, doprinos H. Whitea lingvističkom obratu itd., što sve, prema njezinim riječima, može pomoći historijskoj znanosti. Smatra da historija treba – uz modifikacije pri primjeni – slijediti trendove kako bi bila relevantna. Navedeno je pokušala ilustrirati primjerom medievistice Gabrielle M. Spiegel, poznatoj primjericice po knjizi *The Past as Text : The Theory and Practice of Medieval Historiography* (1997) u kojoj je primjenjivala poststrukturalističke teorije. Z. Blažević izdvojila je njezinu knjigu *Practicing History : New Directions in Historical Writing After the Linguistic Turn* (2005) u kojoj G. Spiegel ustvrđuje da sada nakon recipiranja različitih obrata možemo krenuti prema praksi, na što upućuje i naslovom knjige. Autorica je, prema riječima Z. Blažević, koristila koncepte brojnih teoretičara i pokušala istraživački uklopiti njihove postavke o jeziku, diskursu, tijelu itd., pri čemu je primjericice pojam »diskurs«, koji drži iznimno važnim, prilagodila vlastitim istraživačkim potrebama. Nakon primjera G. Spiegel, Z. Blažević govorila je o posljednjoj knjizi Dominicka LaCapre *History and Its Limits : Human, Animal, Violence* (2009), autora poznatog po primjeni poststrukturalističkih teorija unutar intelektualne historije, dok se tom knjigom želi otvoriti prema animalnom, čime naglasak historije više ne bi bio samo na ljudima već bi dakle uključivao i animalno, ali i cjelokupnu ekosferu. Z. Blažević je kao svoje viđenje historijske discipline istaknula potrebu osluškivanja onoga što se događa u društvenim i humanističkim znanostima i da, u skladu s tran-

slacijskim obratom, treba sve modele shvatiti kao poticaj, preispitati ih i razmisliti o mogućnosti njihove upotrebe unutar vlastitog područja.

Zdenka Janeković-Römer, znanstvena savjetnica Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, koja je ranije predavala o povijesti historiografije na studiju povijesti Filozofskog fakulteta u Zagrebu i pisala teorijske članke o historiji i postmodernizmu, istaknula je važnost teorijskih impulsa koji dolaze iz društvenih i humanističkih znanosti, prvenstveno kao poticaj za praksu, što je njezin središnji interes. Pritom nikako ne podrazumijeva neosviještenu praksu već praksu utemeljenu u teoriji. Iako uzima u obzir postmodernističke kritike, drži da su već sami povjesničari svjesni problema vlastite discipline (npr. da je tekst različit od stvarnosti, da koriste poetičke i retoričke obrasce u historiografskom tekstu, čime je historija, između ostalog, i literarni artefakt, te da historiju obilježava europocentrizam itd.), odnosno da sumnja i propitivanje imaju tradiciju u historijskoj znanosti. Što se tiče samih postmodernističkih kritika historije, smatra da kritika epistemoloških sposobnosti te discipline stoji, ali da za nju historijsko istraživanje ima obilježje potrage za istinom. Interpretacija također nikad nije krajnja, već je provizorna, ali za Z. Janeković-Römer »ima nit spoja sa stvarnošću«. Iako svoj rad vidi na granici književnosti i povijesti, smatra da njezin rad nije književnost jer povjesničari nemaju autonomiju koju ima književnost, oni su ograničeni izvorima i dr. Povjesničari izvode selekciju izvora, koji su ostaci, ali ipak ostaci prošlosti. Ustvrdila je da metodologija rada na izvorima nije neproblematična, da je riječ o skliskom i teorijski nedefiniranom području, kao i to da je malo čvrstih pojmova u historiji kao disciplini već da u njoj ipak prevladavaju teorije. Ponovila je da je historiografski medij naracija, da usprkos postojanju izvora epistemološka krhkost ipak ostaje, da je prošlost posredovana, a sami izvori već uključuju interpretaciju. Historiografske interpretacije su krhke, ali se, prema Z. Janeković-Römer, ipak zasnivaju na nekim tragovima. Osvrnula se na usporedbu prirodnih i humanističkih znanosti, napominjući da su posljednje trenutno u pomalo nezavidnoj situaciji, dok temelji prirodnih znanosti, koje su također nesavršene, nisu dekonstruirani od strane postmodernističke kritike niti je njihov status, za razliku od primjerice historije, uzdrman. Z. Janeković-Römer je zatim u formi natuknica uputila određene kritike postmodernoj kritici, personificiranoj ponajviše tekstovima K. Jenkinsa i A. Munslova. Premda dopuštaju da su neke pojedinačne povijesne činjenice točne, ti autori na višoj razini ne dopuštaju uspješnu interpretaciju, odnosno historijsko objašnjenje. Tu je istaknula pitanje reprezentacije Holokausta, zbog kojeg su mnogi postmodernisti bili prisiljeni modificirati svoje teze, što povlači za sobom posljedicu da, ako pristaju da se Holokaust može prikazati, onda slijedi i da se ipak mogu prikazati i druge povijesne pojave. Smatra problematičnim svodenje interpretacija samo na mikrorazinu, čime se zanemaruje široki splet uzročnosti. Nadalje, ako se prošlost ne može spoznati, ostaje nam samo sadašnjost pa taj relativizam vodi prema neznanju, što je vidljivo, prema riječima Z. Janeković-Römer, i u tome da je sve manje ljudi sposobno raditi na srednjovjekovnim

tekstovima. Izvori prestaju biti važni, a posljedica je i površnost. Zbog toga Z. Janeković-Römer, za razliku od možda – kako je sama navela – Z. Blažević, misli da je nestanak granica među disciplinama zabrinjavajući, premda je npr. medievistika, kojom se bavi, upućena na prelaženje svojih disciplinarnih okvira. Iznijela je i neke druge probleme, napomenuvši da subjektivnost povijesti treba prihvatiti.

Drago Roksandić, koji je spomenuo svoj historiografski interes za inovacije, istaknuo je važnost okruglog stola, posebice jer o ovim temama povjesničari inače ne razgovaraju. Naglasio je da epistemološku problematiku nije na dnevni red stavila postmoderna te da je potrebno prema svemu imati kritički odnos kako bismo izbjegli da se razgovor svede samo na *pro et contra*. Upozorio je na razvoj globalne historije u svjetskoj historiografiji pa dok u hrvatskoj historiografiji postoji određena recepcija kontroverzi o postmoderni dotad o globalnoj ili svjetskoj historiji ne govorimo ništa. To vodi do pitanja kašnjenja hrvatske historiografije oko različitih tema, kako kod globalne historije tako i kod prevođenja Blochova teorijskog djela. Roksandić je istaknuo potrebu veće teorijske refleksije nego što je dosada prisutna u hrvatskoj historiografiji, ali je naglasio da je povjesničarima praksa ipak najvažnija.

Nakon tih izlaganja, kod kojih su vidljivi određeni naglasci u problematiziranju odnosa historije i postmodernizma, koji su – čini se prema izrečenom – izlagateljima i izlagateljima neizbježno povezani s problematiziranjem mjesta teorije u (vlastitoj) historiografskoj praksi, uslijedila je kratka pauza i zatim rasprava u kojoj su dotaknuta brojna pitanja.

Borislav Grgin otvorio je pitanje povezanosti pojave postmoderne s promjenama u društvu druge polovine 20. stoljeća. D. Roksandić naglasio je pozitivni učinak postmoderne na postkolonijalne studije te pokrenuo pitanje teksta, odnosno veze teksta i stvarnosti (pitajući se nije li sam tekst stvarnost), smatrajući da je pitanjima te veze vrijedno posvetiti vrijeme u raspravi tog okruglog stola s teorijskim ambicijama. Z. Blažević ustvrdila je da je tekst dakako materijalna, ali i semiotička stvarnost, te da je tekst medijacija, trag povijesne stvarnosti koja ostaje nedokučiva. M. Ančić rekao je da je historiografski tekst reprezentacija stvarnosti, da se odnosi primjerice kao zemljovid prema fizičkom prostoru, te da povjesničari ne mogu rekonstruirati stvarnost, ali mogu dati nacrt izgubljene prošlosti, koji je za naše društvo relevantan, naglasivši da on s tim postavkama nema problema. S time se složila Z. Janeković-Römer napomenuvši da, premda su tekst i jezik problematični, oni ipak omogućuju komunikaciju, kojoj mogu pripomoći i drugi izvori.

Zatim su razni diskutanti otvarali pitanja o jeziku (o F. de Saussureu, H. Whiteu), konstrukciji povijesne činjenice, interpretaciji. Z. Janeković-Römer ponovila je da subjektivnost nije prisutna samo u interpretaciji nego da je i spoznaja, bilo općenito bilo u historijskoj znanosti, subjektivna. M. Ančić smatra da se općeprihvatljive interpretacije mogu postići kolektivnim naporom, jer je historijska znanost društveno reguliran govor. B. Grgin potaknuo je pitanje koliko ostatak hrvatske historiografije promišlja navedena pitanja, na što je Z. Janeković-Römer ustvrdila

da su hrvatski povjesničari neskloni teoretizaciji, ali da se stvari postupno mijenjaju: dok je prije M. Gross bila u tome uglavnom usamljena, sada se sve više ljudi time bavi. D. Roksandić spomenuo je da je potrebno posvetiti se povijesti hrvatske historiografije jer kod nas još nitko nije doktorirao na temama hrvatske teorijske historiografske misli 19. i 20. stoljeća. B. Grgin podsjetio je da su Vjekoslav Klaić i dr. bili na europskoj razini, dok je nakon njih nastupilo kašnjenje, koje obilježava i naše historiografsko stanje pa sada moramo preskakati korake. Neven Budak rekao je da i u svijetu o teorijskim pitanjima raspravlja ipak samo manji dio povjesničara.

Govorilo se i o izraženoj modi kulturalnih studija, pri čemu je D. Roksandić istaknuo njihov pozitivan učinak u razbijanju europocentrizma. Pokrenulo se također pitanje odnosa historije i drugih znanosti, tj. interdisciplinarnosti i pitanja moguće suradnje. Z. Blažević govorila je o velikom teorijskom polju unutar društvenih i humanističkih znanosti u kojem se paradigme stalno mijenjaju i kako je potrebno znati prepoznati koja je paradigma aktualna, posebno za mlade ljude koji žele biti kompetitivni.

Trpimir Vedriš postavio je pitanje funkcioniranja skepticizma na praktičnoj razini, odnosno što je s onima koji bez temeljnih historiografskih znanja preuzimaju određene postmoderne postavke. Mladen Ančić smatra da skepticizam ne može biti temelj nove paradigme. Višeslav Aralica rekao je da su epistemologija i metodologija historijske znanosti vrlo jednostavne te smatra da ih lingvistički obrat ruši, koji, prema njegovom mišljenju, dakle ruši samu historijsku znanost. Misli da je nemoguće razgovarati s nečim što vas ruši, iz čega proizlazi da između postmodernizma i historije nema mogućnosti dogovora te je postavio pitanje mogućnosti njegova ignoriranja. N. Budak na to je rekao da povjesničari i ignoriraju te teorijske nazore. D. Roksandić istaknuo je vrijednosti tradicije problemske historije pripadnika časopisa *Annales*, za koju smatra da ju postmoderni pristupi kao i hrvatski povjesničari ne bi trebali zanemarivati, što je jedna od njegovih kritika postmodernim teoretičarima.

D. Roksandić zaključio je da je na okruglom stolu bilo riječi o važnim temama koje potiču povjesničare na brojna i različita očitovanja. Zahvalio je D. Agičiću i izdavačkoj kući Srednja Europa na objavljivanju Blochove i Jenkinsove knjige jer je riječ o tekstovima koji ne izazivaju pažnju izdavača. Smatra da bi ovakve rasprave trebale biti češće i podsjetio da ozbiljne institucije jednom mjesečno vode slične rasprave te da tema sljedećeg okruglog stola može biti lingvistički obrat, na čije su se implikacije diskutanti često vraćali.

D. Agičić zatvorio je okrugli stol napomenom da će tekstovi izlagača i onih diskutanta koji o tim temama žele nešto napisati biti objavljeni u časopisu *Historijski zbornik*.

Iznijet ću sada vlastiti pogled na tijek rasprave kao i tematiku okruglog stola. Moguće je zaključiti kako je u raspravi dotaknuto puno tema, što je dovelo do toga da o nekim konkretnim pitanjima postmoderne kritike historije nije dovoljno detaljno raspravljano. To je moguće objasniti time što su – zbog rijetkih prigoda govora o

teorijskim temama – sudionici u raspravi željeli dotaknuti puno toga. Interes publike i povjesničara za okrugli stol sve je iznenadio pa je sa sadašnje točke gledišta moguće ukazati da je bilo potrebno razdvojiti teme rasprave i organizirati jednu o francuskim analistima, a drugu o postmodernizmu, premda je dakako moguća interpretacija da su organizatori supostavljanjem Blocha i analista uz pitanja postmodernizma željeli sugerirati da »promišljanje historije« ima tradiciju u razvoju historiografije, kao i da analistička tradicija ne zaslužuje suvremeno zaboravljanje.

Što se tiče rasprave o postmodernizmu, ona ne obilježava naravno samo historiju već se odnosi i na druge discipline društvenih i humanističkih znanosti, koje na taj izazov imaju više ili manje iste/različite odgovore (uputit ću tek na jedan tekst koji se ne odnosi izravno na temu postmodernizma, ali dobro ilustrira jedan primjer opsega teorijskih izazova i mehanizama odgovora na njih: V. Biti, *Institucionalizacija semiotike u domaći akademski život, Trag i razlika : čitanja suvremene hrvatske književne teorije*, ur. V. Biti, N. Ivić, J. Užarević, Zagreb 1995, 107-122). Premda i druge discipline nisu oslobođene prijepora, čini se da pri govoru o historiji treba imati na umu još jedan kontekst, naime postavku da se historiju, iz raznih razloga, smatra tradicionalno nesklonom teorijskim izazovima. Kao što je rečeno u raspravi, stvari se pomalo mijenjaju i sve više mladih povjesničarki i povjesničara očituje interes za te teme. Moram napomenuti da treba voditi računa o tome da se informacije o suvremenim teorijskim kretanjima sve više mogu pronaći pri konzultiranju djela različitih disciplina, s čime su napose upoznati oni studenti koji studiraju dvopredmetne grupe i za što sve više pokazuju interes, što se moglo čuti i iz komentara kolege Mladena Medveda. Polemike oko postmodernizma i historije traju već dugo i postoje brojni tekstovi koji olakšavaju snalaženje u tim problemima. U hrvatskoj historiografiji to su informacije u knjizi *Suvremena historiografija* M. Gross (Zagreb 1996), tekstovi Z. Janeković-Römer (O pisanju povijesti i znanju o prošlosti, *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb 1999, 445-458; Povijesna spoznaja i metodologija povijesti u postmoderni, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 32/33, 1999-2000, 203-220), članak N. Kisić Kolanović (Historiografija i postmoderna teorija pripovijedanja: Hayden White i Dominic LaCapra, *Časopis za suvremenu povijest*, 35, br. 1, 2003, 217-234), prijevod jednog eseja H. Whitea (Historijska pripovjednost i problem istine u historijskom prikazivanju, *Časopis za suvremenu povijest*, 36, br. 2, 621-635, preveo V. Aralica), prijevod Jenkinsove knjige, tekst Z. Blažević (Historijska znanost i izazovi lingvističkog i kulturnog obrata, *Spomenica Josipa Adamčeka*, Zagreb 2009, 499-517), spomenuti članak M. Gross, kao i drugi tekstovi pojedinih autora koji se dotiču tih tema.

Na to se dakako veže brojna inozemna literatura. Uz navedenu Jenkinsovu knjigu tu je i *The Postmodern History Reader* koji je 1997. uredio Jenkins. Poznata je i knjiga A. Munslova *Deconstructing History* (1997), koji je i urednik časopisa *Rethinking History : The Journal of Theory and Practices*, gdje je moguće primjerice pronaći i polemičke tekstove upućene Jenkinsu. Isto tako moguće je uputiti na knjigu R. J.

Evansa *In Defence of History* (1997; *U odbranu istorije*, Beograd 2007), koja se, kako je vidljivo prema samom naslovu, također opire Jenkinsovu skepticizmu.

Možda bi hrvatskim čitateljima bilo zanimljivo i upućivanje na iskustvo rasprava o postmodernizmu i historiji u srpskoj historiografiji, s kojom hrvatska historiografija dijeli manje-više slična strukturna obilježja. Uputit ću na sljedeće tekstove dostupne i na internetu: T. Kuljić, Postmoderna i istorija, *Sociologija*, XLV, br. 4, 2003, 289-302; A. Stolić – N. Milenović, Poricanje i odbrana istorije : postmodernizam, poststrukturalizam i istorijska nauka, *Istorijski časopis*, LII, 2005, 347-376; M. Antolović, Postmodernizam i/ili historiografija?, *Tokovi istorije*, br. 3-4, 2008, 177-197.

Prije navođenja druge inozemne literature moram nešto napomenuti. U raspravi je spomenuto kašnjenje hrvatske historiografije, na koje treba voditi računa i prilikom uočavanja razlika između pojedinih inozemnih autora. U Hrvatskoj je primjerice preveden zbornik tekstova nove kulturne historije (L. Hunt, *Nova kulturna historija*, Zagreb 2001), koji upotrebom koncepata moći, diskursa itd. te citiranjem autora koje smo skloni promatrati kao postmodernima mogu manje pažljivom čitatelju djelovati kao ogledni primjerak postmodernizma u historiji. Međutim J. Appleby, L. Hunt i M. Jacob, autorice knjige *Telling the Truth about History* (1994), koliko god da prihvaćaju brojne teorijske poticaje toliko i polemiziraju s nekim tezama onoga što neki nazivaju »ekstremni« postmodernizam (usp. poglavlje »Postmodernism and the Crisis of Modernity«, str. 198-237). Potrebno je razlikovati raspon kritičnosti autora prema određenim aspektima historije kako između nove kulturne historije i postmodernizma tako i unutar samog postmodernizma (Munslow je primjerice skloniji uvažiti korisnosti historije nego što je to recimo radikalniji Jenkins). Ne bih dakle želio da u hrvatskoj historiografiji istraživačko korištenje pojmova i koncepata vezanih uz npr. diskurs ili moć bude izbjegavano zbog povezivanja s onim postmodernizmom čije su postavke npr. o nemogućnosti spoznaje prošlosti hrvatskim povjesničarkama i povjesničarima neprihvatljive. Ne bih želio da jedna od poruka okruglog stola bude da – budući da su neke teze povjesničarima prijeporne – treba zazirati od brojnih teoretičara i pristupa. Smatram da se treba detaljno teorijski upoznavati sa što više toga, ne zaboravljajući naravno naglasiti da su različite teme otvorene za nužnu kritičku raspravu.

S obzirom na moju osobnu perspektivu moram uzeti u obzir da usprkos poznavanja određenih polemičkih naglasaka ipak ne poznajem toliko dubinski već provedene rasprave, kao što i sam imam niz otvorenih pitanja koja potiču na stalno preispitivanje. Tako je primjerice na postavku postmodernističke kritike historije da su sve interpretacije jednakovrijedne, što ne treba svoditi samo na potpuni relativizam jer sadrži i određene emancipatorske elemente dopuštanjem postojanja i drugih pogleda na ono što je više-manje kodificirano, ostaje mi postaviti pitanje je li ipak moguće prihvatiti određeni način na koji možemo vrednovati »jednakovrijedne« interpretacije, što je za historiju od prilično većeg značenja nego što je to pri interpretaciji književnosti. Čini mi se da je i druga pitanja moguće tako usložniti.

Postmodernističku postavku o nemogućnosti spoznaje prošlosti moguće je promotriti i iz sljedećeg ugla, posebno ako pazimo na razlikovanje pojmova prošlost/povijest/historija (kako je to postavila M. Gross u svojim knjigama): postoje brojni događaji u prošlosti za koje jednostavno ne možemo saznati kako su se odvijali i koji će nam zauvijek ostati tajna. Ali ne samo na toj razini: nemoguće je saznati što su osjećale različite povijesne osobe u nizu antropoloških situacija i što je vodilo njihove odluke. Nemoguće je također spoznati cjelokupnost prošlosti. No ono na što se onda povjesničari pozivaju je mogućnost da historija kao disciplina spozna dijelove onog što je istražila na temelju izvora i čiji je rezultat ono što nazivamo povijest (nekog razdoblja, događaja, osobe itd.). Tu mi se čini da optimizam povjesničara da može saznati nešto, kao i skeptička napomena da cjelokupnu prošlost ipak ne može doseći, što mi ne izgleda tako nespojivo, mogu na određeni način uputiti povjesničare da se upuste u daljnje promišljanje onog što smatraju najradikalnijom tezom postmodernizma, naime nedokučivosti prošlosti. S druge strane je poznato da se historija u svom razvoju upustila u istraživanje onog što se mislilo da joj po definiciji izmiče: mentaliteta, sjećanja, pamćenja, psihohistorijskih tema, ekosistema itd. Kritika koju možemo uputiti postmodernističkim kritičarima historije odnosi se na opasku da oni pod historijom podrazumijevaju njezine zaista tradicionalne izvedbe, dok je tijekom 20. stoljeća moguće itekako pronaći primjere teorijski senzibilizirane historije (Usp. N. Ivić, Interview o Rolandu Barthesu, *Napulj i druga imaginarna mjesta*, Zagreb 2009, 237: »Npr. ogled *Diskurz povijesti* pati od skućene, ultrapozitivističke koncepcije povijesti i povijesnog diskurza kao eminentno konstativnog, ali nije slučajno da su glavni njegovi primjeri Thiers i Herodot, pogotovo u vrijeme tzv. druge generacije analističkih povjesničara u Francuskoj koji povijesni diskurz drugačije vide.«). Međutim, koliko god se tvrdi kako su neke kritičke postavke koje iznosi postmodernizam prisutne u razmišljanjima osvještenijih povjesničara, treba reći da one itekako stoje kada pogledamo velik dio hrvatske historiografije. Napose se čine opravdanim kada promotrimo shvaćanje povjesničara i povijesti u hrvatskoj javnosti, odnosno kada čujemo da neka pitanja treba ostaviti povjesničarima koji će nam reći »istinu« o nekom povijesnom događaju ili problemu. Čuli smo na okruglom stolu kako neke izlagačice i izlagači te diskutanti potragu za istinom smatraju važnim dijelom svoga istraživačkog rada, no kako »istinu« operacionalizirati na konkretnoj razini pojedinog povijesnog problema, npr. kako ustvrditi što je »istina« Francuske revolucije, odnosno je li se u takvim primjerima uopće moguće nadati konsenzusu među povjesničarkama i povjesničarima. Kada bi se nešto takvo poput »istine« i konsenzusa i postavilo, ubrzo bi uslijedili pokušaji njihova osporavanja, što je imanentno obilježje historijskog kao i znanstvenog mišljenja u cjelini. Što se tiče postmodernističkog naglašavanja književnog aspekta historije, koji je nekim povjesničarkama i povjesničarima više ili manje (ne)prihvatljiv, moguće je ustvrditi da se naglasak u postmodernističkim kritikama postupno premještao na druge aspekte historije kao discipline.

To navodi na potrebu uočavanja promjena i razlika unutar postmodernističkih autora, kao što sam to već naveo. Iako se može činiti da svi postmoderni kritičari jednako kritično gledaju prema historiji, to nije tako pa osim već spomenutih razlika između Jenkinsa i Munslova, razni autori različito shvaćaju status i moguća usmjerenja historije. Zbog toga mi se čini važnim uputiti na recentnu knjigu *Manifestos for History* (2007), urednika K. Jenkinsa, S. Morgan i A. Munslova, u kojoj razni etablirani autori u esejima dakle ne samo kritiziraju već izriču kakva bi historija, prema njihovoj viziji, trebala biti, čime se dakako neki povjesničari i dalje neće složiti, no što treba imati na umu kada se govori o tome da se (svi) postmodernisti zalažu za »kraj historije«. Kraj jedne vrste historije – to svakako, jer riječ je o autoricama i autorima, kako se navodi u predgovoru toj knjizi, sljedbenicima historije i osobama koje su joj ipak vjerne, ali su istovremeno i buntovnici odnosno njezini ustrajni kritičari.

Očito je da sam sklon ponešto dobrohotnije gledati na određene postmodernističke teorijske izazove, ali moram naravno istaknuti potrebu kritičkog preispitivanja njihovih postavki. Konačno, kao što sam naveo, sami su postmodernistički autori bili izloženi različitim kritikama, neki su modificirali svoje teze, a nema kod njih niti jedinstvenosti već postoje različiti naglasci unutar toga što se na prvi pogled čini homogenim. Koliko god teorijski spisi postmodernističkih autora predstavljaju složene izazove historiji kao disciplini, koji podliježu isto tako kritičkom teorijskom odgovoru od strane povjesničara, što ima za posljedicu širenje teorijskih promišljanja, moguće je i otvoriti brojna nova istraživačka pitanja, usprkos tome što se nekima čini da ih postmodernizam ne omogućuje. Tako će primjerice tezu da tekstualni izvor ne reflektira povijesnu zbilju povjesničari prihvatiti, ali i napomenuti da – ako izvor ne donosi sve informacije – ipak ih donosi dovoljno za historijsko istraživanje. Ali praktično pitanje koje iz toga može proizaći jest da nas počne istraživački zanimati baš ono što izvor ne donosi, prešućće, skriva ili homogenizira. Neki npr. izvor o određenoj odluci ne mora govoriti ništa o otporima njezinom donošenju, što bi povjesničar, potaknut teorijskim uvidima o izvorima i nehomogenosti društva, mogao shvatiti kao poticaj da pokuša doći do tragova koji svjedoče o pojedinačnim ili društvenim otporima, ako to uopće može saznati ili je naprotiv osuđen da prihvati izvorom posredovanu sliku koja može biti prilično udaljena od povijesne zbilje. To može biti primjer kako teorijske spoznaje preokreću viđenje prakse, naravno za one povjesničarke i povjesničare koji taj okret prihvate kao relevantan ili istraživački vrijedan. U vezi s tim treba napomenuti da sumnjičavost prema promjenama mora računati na to da je historija, koliko god se to možda ne čini tako, ipak podložna promjenama različite dinamike, o čemu dobro svjedoči povijest historiografije, ali i bilo čije vlastito povjesničarsko iskustvo, stoga se dobro mogu uočiti promjene gotovo u svakoj generaciji, koje se manifestiraju na različitim razinama. Misleći pritom na očiglednost dinamiziranja historije nikako ne prejudiciram u kojem će se smjeru ona mijenjati ili kretati.

Jedna od pouka koju postmodernistička kritika želi da prihvatimo nakon čitanja njezinih djela jest da bi historija trebala povećati stupanj vlastite autorefleksivnosti. Polazeći od sebe to bi primjerice značilo da trebam epistemološki kritično i autorefleksivno promatrati prvi dio prikaza u kojem sam prenio izlaganja sudionika okruglog stola. Koliko god dakle pokušavao iscrpno ili »vjerno« prenijeti rečenice izlagačica i izlagača, moram opravdano posumnjati jesam li u tome uspio. Ako sam i donio puno njihovih riječi, jesam li naglasak u bilježenju sadržajno ipak stavio na ono što je meni bilo zanimljivije ili možda čak prihvatljivije. Ne treba posebno dokazivati da bi različite osobe okrugli stol prilično različito prikazale. Ali što kad bi se dogodilo – a to se u povijesti često događa – da o tom okruglom stolu postoji samo moj zapis. Da li bi on bio ili predstavljao »pravu«, »istinitu« sliku te rasprave. Zatim, jesam li razumio sve slojevitosti odnosa povjesničara prema postmodernizmu; je li mi promaknulo nešto je ostalo neizrečeno iako se možda sluti u nekim komentarijima; predstavlja li ono što su neki izrekli njihov definitivni stav prema tim temama itd. Nadalje, ako sam neosporno i donio neke rečenice točno tako kako su izgovorene, nije li možda važnije da sam čitav prikaz više ili manje (ne)svjesno uokvirio jednom vlastitom metacjelinom (što povjesničari također često rade), koja se može svesti na postojanje jedne priče koja sažima cjelokupni prikaz izlaganja, naime one koja se može svesti na moje zalaganje za što veće praćenje različite teorijske literature.

Ponavljam: sva navedena pitanja smatram prilično složenima da bih preko njih olako prešao, uz rizik da mi je promaknulo apsolviranje nekih njezinih elemenata u postojećim tekstovima, čime će ovi moji pokušaji produblivanja tih složenih pitanja ostati onda tek pokazatelj mog dosadašnjeg teorijskog razvitka. Apostrofiranje teorijskog razvitka vodi me do napomene da svakako smatram da bavljenje teorijom (bilo predavanjem kolegija vezanih uz povijest historiografije ili teoriju historije bilo pisanjem o nekim teorijskim problemima) mijenja povjesničara i nužno utječe na njegov rad, što je vidljivo prema historiografskim opusima izlagačica i izlagača.

S tim u vezi nadam se da će se nastaviti prevođenje teorijskih knjiga (poželjeti je da hrvatska historiografija u budućnosti barem jednom godišnje prevede jednu utjecajnu teorijsku studiju) i odvijanje sličnih rasprava (također češće potrebnih). Teme budućih okruglih stolova već su formulirane pri samoj raspravi: lingvistički obrat, tradicija francuskih analista, odnos i suradnja historije i drugih disciplina, odnosno pitanja interdisciplinarnosti itd., pri čemu bi posebno zanimljivo bilo razgovarati o temama – kao što je bila ova o postmodernizmu – u kojima bi se mogle prepoznati i druge discipline pored historije, kako bi razni stručnjaci sudjelovali u tom dijalogu od kojeg svi možemo imati koristi.